

Сергій Михайлович ДАНИЛО,
кандидат юридичних наук

ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРАВ І ЗАКОННИХ ІНТЕРЕСІВ ОСОБИ ПІД ЧАС ПРОВЕДЕННЯ НЕГЛАСНИХ СЛІДЧИХ (РОЗШУКОВИХ) ДІЙ, ПОВ'ЯЗАНИХ ІЗ ВТРУЧАННЯМ У ПРИВАТНЕ СПІЛКУВАННЯ

Актуальність теми статті, з одного боку, зумовлена необхідністю ефективної протидії тяжким і особливо тяжким злочинам та одночасним захистом фундаментального права на приватність, а з іншого – прагненням України до адаптації національного законодавства та правозастосовної практики до європейських стандартів, задекларованих у ст. 8 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод. Наголошено, що право на приватне спілкування гарантується Конституцією України та міжнародними договорами, а його обмеження під час проведення негласних слідчих (розшукових) дій можливе лише на законних підставах та з легітимною метою. В цьому аспекті забезпечення прав людини під час проведення негласних слідчих (розшукових) дій розглядається як комплексна система процедур і правил, спрямованих на мінімізацію втручання та запобігання зловживань з боку органів досудового розслідування під час проведення таких дій.

Ключові слова: негласні слідчі (розшукові) дії, втручання у приватне спілкування, права і свободи людини, Європейський суд з прав людини, гарантії прав особи, допустимість доказів.

Постановка проблеми. Актуальність теми дослідження, її теоретична та практична важливість зумовлені кількома ключовими взаємопов'язаними чинниками, що відображають сучасні виклики перед правовою системою України. По-перше, існує нагальна потреба у повному, швидкому та ефективному розслідуванні кримінальних правопорушень, особливо тяжких злочинів. Негласні слідчі (розшукові) дії (далі – НСРД), пов'язані з втручанням у приватне спілкування, є одним із дієвих

інструментів збору доказової інформації під час розслідування кримінальних правопорушень. Водночас застосування таких процесуальних дій безпосередньо пов'язане з обмеженням конституційних прав і свобод людини, насамперед права на повагу до приватного життя та таємницю спілкування, яке є невід'ємним правом кожної особи. По-друге, стрімкий розвиток інформаційних та комунікаційних технологій, які створюють нові можливості для втручання у приватне спілкування, що раніше було немислимим. Це, у свою чергу, ставить перед законодавцем та правозастосовними органами нові виклики щодо забезпечення адекватного правового захисту від несанкціонованого доступу до приватних комунікацій та зловживань з боку правоохоронних органів. По-третє, євроінтеграційні процеси та зобов'язання України в межах Ради Європи вимагають приведення національного законодавства та практики його застосування у відповідність до європейських стандартів у сфері захисту прав і свобод людини. Тим паче, що на сьогодні практика Європейського суду з прав людини (далі – ЄСПЛ) у справах, що стосуються таємного спостереження та втручання у приватне життя (ст. 8 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод¹), є деталізованою. Загалом аналіз рішень ЄСПЛ показує, що в них окреслюються критерії законності, необхідності та пропорційності такого втручання, а також акцентується увага на вимогах до наявності ефективних гарантій проти зловживань з боку державних органів та посадових осіб. У цьому контексті можна зауважити, що практика ЄСПЛ має визначальне значення для формування національної доктрини та правозастосовної практики з питань забезпечення прав особи під час проведення НСРД, пов'язаних із втручанням у приватне спілкування. Не менш важливим є й формування практики Верховного Суду, зокрема з проблемних питань, які у той чи інший спосіб пов'язані із тематикою цього дослідження.

Отже, дослідження проблем забезпечення прав і законних інтересів особи під час проведення НСРД, пов'язаних із втручанням у приватне спілкування, є актуальним як з теоретичної, так і практичної точки зору. Адже досить важливо віднайти оптимальний баланс між інтересами здійснення ефективного правосуддя та необхідністю захисту фундаментальних прав, свобод та законних інтересів особи в умовах сучасних викликів.

Дослідженням різних питань, пов'язаних із забезпеченням прав, свобод та законних інтересів особи під час проведення НСРД, присвячені наукові праці О. Л. Булейко, В. Г. Гончаренка, В. О. Гринюка, Ю. О. Гурджі, С. В. Добровольського, С. В. Єськова, А. В. Іщенка, А. А. Коваль, А. М. Колодія, В. В. Комашко, Л. М. Лобойка, Б. Є. Лук'янчикова, Є. Д. Лук'янчикова, М. А. Погорецького, Д. Б. Сергєєвої, О. Ю. Татарова та інших правників. При цьому їхні наукові пошуки здебільшого стосуються загальних аспектів проведення

¹ Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод від 04.11.1950 : ратиф. Законом України від 17.07.1997 № 475/97-ВР // База даних (БД) / Верховна Рада (ВР) України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004#Text.

НСРД, залишаючи поза увагою проблемні аспекти забезпечення прав і законних інтересів особи під час проведення НСРД, пов'язаних із втручанням у приватне спілкування.

Метою цієї статті є дослідження проблемних питань теоретичного та практичного характеру щодо забезпечення прав, свобод та законних інтересів особи під час проведення НСРД, пов'язаних із втручанням у приватне спілкування.

Виклад основного матеріалу. НСРД є специфічним інститутом кримінального процесуального доказування, який запроваджено з метою підвищення ефективності розслідування тяжких та особливо тяжких злочинів. З огляду на це забезпечення прав людини під час проведення НСРД передбачає створення умов і гарантування від незаконного обмеження прав людини, охорону та захист від небезпеки порушення її прав і свобод, а також відновлення у разі обмеження (порушення)¹.

Відповідно до ч. 1 ст. 246 Кримінального процесуального кодексу (далі – КПК) України НСРД – це різновид слідчих (розшукових) дій, відомості про факт та методи проведення яких не підлягають розголошенню, за винятком випадків, передбачених КПК України². У контексті аналізу положень ч. 1 ст. 223 та ч. 1 ст. 246 КПК України слід зауважити, що метою проведення НСРД є отримання (збирання) доказів або перевірка вже отриманих доказів у конкретному кримінальному провадженні.

Особливу категорію НСРД становлять ті, що пов'язані з втручанням у приватне спілкування особи. І це є цілком виправдано, адже право на приватне спілкування є фундаментальним правом кожної людини, захист якого гарантовано як Конституцією України, так і міжнародними документами. Саме нормативні вимоги Конституції України закладають фундаментальні основи захисту права людини на приватність у сфері кримінального процесу, оскільки конституційні приписи є вихідними для регулювання будь-яких втручань, зокрема й під час проведення НСРД. Зі свого боку міжнародне право встановлює систему гарантій, що захищають права людини від неправомірного втручання у приватне спілкування. Зокрема, ст. 8 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод закріплює право кожної особи на повагу до її приватного та сімейного життя, житла і кореспонденції³. Водночас Конвенція допускає втручання державних органів у це право, але як виняток, коли це передбачено законом і є необхідним у демократичному суспільстві. Такі винятки можуть стосуватися інтересів національної безпеки, громадського порядку, економічного добробуту країни, запобігання злочинам, захисту здоров'я,

¹ Коваль А. А. Теоретичні основи забезпечення прав людини під час проведення негласних слідчих (розшукових) дій. *Вчені записки ТНУ імені В. І. Вернадського. Серія: юридичні науки*. 2020. Т. 31 (70). Ч. 3. № 2. С. 97. DOI: <https://doi.org/10.32838/2707-0581/2020.2-3/15>.

² Кримінальний процесуальний кодекс України : Закон України від 13.04.2012 № 4651-VI // БД «Законодавство України» / ВР України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#n2404>.

³ Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод від 04.11.1950 : ратиф. Законом України від 17.07.1997 № 475/97-ВР // БД «Законодавство України» / ВР України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004#Text.

моралі чи прав і свобод інших осіб. Крім того, у ст. 17 Міжнародного пакту про громадянські і політичні права закріплено, що ніхто не може зазнавати свавільного чи незаконного втручання в особисте і сімейне життя, а також посягань на недоторканність житла, таємницю кореспонденції, честь та репутацію¹. Відповідне відображення цих гарантій унормовано в положеннях ст. 32 Конституції України, де не лише закріплено право на повагу до приватного і сімейного життя, але й встановлено заборону збирання, зберігання, використання та поширення конфіденційної інформації про особу без її згоди, крім випадків, визначених законом, і лише в інтересах національної безпеки, економічного добробуту та прав людини². Такі конституційні гарантії знаходять свою конкретизацію та правові механізми реалізації у кримінальному процесуальному законодавстві України. Регулюючи процесуальний порядок проведення НСРД, пов'язаних із втручанням у приватне спілкування, КПК України має узгоджуватися із наведеними конституційними приписами. Насамперед важливо наголосити на тому, що обмеження конституційних прав, свобод та законних інтересів особи під час проведення НСРД можливе лише на підставі закону, з дотриманням принципу пропорційності та за наявності легітимної мети, зокрема такої, як захист інтересів суспільства від злочинних посягань. З урахуванням цього можна зауважити, що поняття «забезпечення прав людини під час проведення НСРД» є комплексним і містить цілісну систему правових норм, принципів та процедур, спрямованих на мінімізацію втручання у права особи, запобігання зловживанням з боку уповноважених органів та надання ефективних засобів правового захисту в разі їх порушень. Саме тому забезпечення прав людини під час проведення НСРД передбачає не лише формальне їх декларування, а й створення державою реальних умов для їх реалізації та захисту в разі порушення. Водночас ефективність реалізації конституційних гарантій залежить від якості процесуального закону, що відображається на практичному його застосуванні. Тож, якщо в КПК України процедурні гарантії проведення НСРД будуть нечіткими, що в практичній площині створюватиме неоднозначне їх тлумачення, то й конституційні права залишатимуться декларативними. Тобто критично важливим є аналіз того, наскільки КПК України ефективно трансформує загальні конституційні засади захисту приватності в конкретні та дієві процедурні гарантії проведення НСРД, пов'язаних із втручанням у приватне спілкування.

Насамперед слід звернутися до положень ст. 258 КПК України, у якій встановлено загальні положення про втручання у приватне спілкування, наголошуючи, що ніхто не може зазнавати такого втручання без ухвали слідчого судді. Кримінальний процесуальний кодекс України чітко визначає

¹ Міжнародний пакт про громадянські і політичні права : Міжнародний документ. Пакт від 16.12.1966 // БД «Законодавство України» / ВР України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_043#Text.

² Конституція України : Закон України від 28.06.1996 № 254к/96-ВР // БД «Законодавство України» / ВР України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text>.

чотири різновиди НСРД, пов'язані із втручанням у приватне спілкування, а саме:

1) аудіо-, відеоконтроль особи (ст. 260 КПК України, підп. 1.11.2 Інструкції про організацію проведення негласних слідчих (розшукових) дій та використання їх результатів у кримінальному провадженні), який полягає в «негласній (без відома особи) фіксації та обробці із використанням технічних засобів розмови цієї особи або інших звуків, рухів, дій, пов'язаних з її діяльністю або місцем перебування тощо, можуть містити відомості, які мають значення для досудового розслідування»¹;

2) арешт, огляд і виїмка кореспонденції. Стосовно унормування в КПК України процесуального порядку цього різновиду НСРД, пов'язаного із втручанням у приватне спілкування, законодавець виокремив:

по-перше, накладення арешту на кореспонденцію (ст. 261 КПК України, підп. 1.11.3 Інструкції про організацію проведення негласних слідчих (розшукових) дій та використання їх результатів у кримінальному провадженні), що «полягає в забороні установам зв'язку та фінансовим установам вручення кореспонденції адресату без відповідної вказівки слідчого, прокурора»;

по-друге, огляд і виїмка кореспонденції (ст. 262 КПК України, підп. 1.11.4. Інструкції про організацію проведення негласних слідчих (розшукових) дій та використання їх результатів у кримінальному провадженні), що «полягає в негласному відкритті й огляді затриманої кореспонденції, на яку накладено арешт, її виїмки або знятті копії чи отриманні зразків, нанесенні на виявлені речі і документи спеціальних позначок, обладнанні їх технічними засобами контролю, заміні речей і речовин, що становлять загрозу для оточуючих чи заборонені у вільному обігу, на їх безпечні аналоги»².

Водночас системний аналіз положень статей 261, 262 КПК України свідчить про те, що це один різновид НСРД, пов'язаний із втручанням у приватне спілкування. Наочним підтвердженням цього є положення ч. 3 ст. 261 КПК України, в якій закріплено, що «накладення арешту на кореспонденцію надає право слідчому здійснювати огляд і виїмку цієї кореспонденції». Тобто задля удосконалення законодавчої техніки щодо уніфікації унормування процесуального порядку арешту, огляду і виїмки кореспонденції вбачається доцільним положення статей 261, 262 КПК України викласти в одній статті;

3) зняття інформації з електронних комунікаційних мереж (ст. 263

¹ Інструкція про організацію проведення негласних слідчих (розшукових) дій та використання їх результатів у кримінальному провадженні : затв. наказам Ген. прокуратури України, МВС України, Служби безпеки України, Держ. прикордон. служби України, М-ва фінансів України, М-ва юстиції України 16.11.2012 № 114/1042/516/1199/936/1687/5 // БД «Законодавство України» / ВР України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0114900-12#Text>.

² Інструкція про організацію проведення негласних слідчих (розшукових) дій та використання їх результатів у кримінальному провадженні : затв. наказам Ген. прокуратури України, МВС України, Служби безпеки України, Держ. прикордон. служби України, М-ва фінансів України, М-ва юстиції України 16.11.2012 № 114/1042/516/1199/936/1687/5 // БД «Законодавство України» / ВР України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0114900-12#Text>

КПК України) «полягає в негласному проведенні із застосуванням відповідних технічних засобів спостереження, відбору та фіксації змісту інформації, яка передається особою та має значення для досудового розслідування, а також одержанні, перетворенні і фіксації різних видів сигналів, що передаються каналами зв'язку»¹. Варто зауважити, що назва і зміст ст. 263 КПК України були змінені згідно із Законом України від 15 березня 2022 р. № 2137-IX², однак на сьогодні відповідних змін до підп. 1.11.5 Інструкції про організацію проведення негласних слідчих (розшукових) дій та використання їх результатів у кримінальному провадженні не внесено. Тож задля чіткості законодавчої техніки необхідно узгодити положення ст. 263 КПК України та підп. 1.11.5 вказаної Інструкції.

4) зняття інформації з електронних інформаційних систем (ст. 264 КПК України) полягає в пошук, виявлення і фіксація відомостей (інформації), у тому числі із застосуванням технічного обладнання, що містяться в електронній інформаційній системі або її частин, доступ до електронної інформаційної системи або її частини, а також отримання таких відомостей без відома її власника, володільця або утримувача

Усі наведені різновиди НСРД пов'язані з втручанням у приватне спілкування, яке відповідно до ч. 4 ст. 258 КПК України визначається «як доступ до змісту спілкування за умов, якщо учасники спілкування мають достатні підстави вважати, що спілкування є приватним»³. Важливо зазначити, що саме наведене тлумачення поняття «втручання у приватне спілкування» є ключовим для розуміння сфери застосування підвищених гарантій захисту прав особи. Однак у науковій літературі висловлюються думки щодо неповного визначення цього терміна. Зокрема, Є. Д. Лук'янчиков та Б. Є. Лук'янчиков зауважують, що закріплення у законодавстві поняття «втручання в приватне спілкування» є недостатньо обґрунтованим, оскільки втручання в приватне спілкування може відбуватися не лише під час проведення НСРД, перелік яких визначено у статтях 260–264 КПК України⁴. Це порушує питання про те, чи можуть інші НСРД, такі як спостереження за особою (ст. 269 КПК України) або обстеження публічно недоступних місць, житла чи іншого володіння особи (ст. 267 КПК України), включати за певних обставин елементи втручання у приватне спілкування, навіть якщо вони формально не перелічені у ст. 258 КПК України як його різновиди. Відповідь на це питання має суттєве значення, оскільки віднесення відповідної НСРД до тих, що пов'язані із

¹ Кримінальний процесуальний кодекс України : Закон України від 13.04.2012 № 4651-VI // БД «Законодавство України» / ВР України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#n2404>.

² Про внесення змін до Кримінального процесуального кодексу України та Закону України «Про електронні комунікації» щодо підвищення ефективності досудового розслідування «за гарячими слідами» та протидії кібератакам : Закон України від 15.03.2022 № 2137-IX // БД «Законодавство України» / ВР України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2137-20#n56>.

³ Кримінальний процесуальний кодекс України : Закон України від 13.04.2012 № 4651-VI // БД «Законодавство України» / ВР України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#n2404>.

⁴ Лук'янчиков Є. Д., Лук'янчиков Б. Є. Визначення та система негласних слідчих (розшукових) дій. *Часопис Національного університету «Острозька академія». Серія «Право»*. 2014. № 1(9). URL: <http://lj.oa.edu.ua/articles/2014/n1/14lydsrd.pdf>.

втручанням у приватне спілкування, активує посилені процедурні гарантії, зокрема суворіші вимоги до отримання дозволу на їх проведення. Саме тому недостатньо чітке або неповне визначення може створювати ризики обходу цих гарантій та, як наслідок, порушення прав особи. Пояснюється це тим, що нормативні приписи ч. 2 ст. 246 КПК України встановлюють два ключові критерії: тяжкість злочину та принцип субсидіарності (неможливість отримання інформації іншими, менш інтрузивними методами)¹. Слід підтримати точку зору Р. В. Писарчука, який дійшов висновку про необхідність тлумачення поняття «втручання у приватне спілкування» як «унормовану законом діяльність уповноважених суб'єктів, спрямована на отримання доступу до змісту інформації, що передається в будь-якій формі від однієї особи до іншої безпосередньо або за допомогою засобів зв'язку будь-якого типу за таких фізичних і юридичних умов, за яких учасники спілкування мають достатні підстави вважати, що вона захищена від свавільного втручання інших осіб»².

Проте науковці по-різному підходять до визначення та класифікації підстав для проведення НСРД. Наприклад, Є. Д. Лук'янчиков та Б. Є. Лук'янчиков визначають їх як фактичні дані, що вказують на необхідність застосування конкретної НСРД для вирішення завдань кримінального провадження³. Наприклад А. О. Іщенко, розрізняє матеріальні (постанова про проведення НСРД) та формальні (наявність достатньої інформації про вчинення тяжкого або особливо тяжкого злочину) підстави⁴. А. Б. Паршутін розмежовує правові (сукупність передбачених законом умов) та фактичні (конкретні відомості про можливість отримання доказової інформації) підстави⁵. Д. Б. Сергєєва також поділяє підстави на фактичні (наявність відомостей про можливість досягнення мети НСРД) та юридичні (законодавчо визначені умови)⁶.

Процесуальне рішення про проведення НСРД, пов'язаних із втручанням у приватне спілкування, приймається слідчим суддею у формі ухвали. Відповідно до ст. 247 КПК України розгляд клопотань про дозвіл на проведення НСРД «здійснюється слідчим суддею апеляційного суду, в межах територіальної юрисдикції якого знаходиться орган досудового розслідування, а в кримінальних провадженнях щодо кримінальних правопорушень, віднесених до підсудності Вищого антикорупційного суду, –

¹ Іщенко А. О. Підстави втручання у приватне життя при проведенні негласних слідчих (розшукових) дій. *Академічні візії*. 2022. Вип. 14. DOI: <http://dx.doi.org/10.5281/zenodo.10065799>.

² Писарчук Р. В. Теоретико-правовий аналіз поняття «втручання у приватне спілкування». *Юридичний бюлетень*. 2018. Вип. 8. С. 398.

³ Лук'янчиков Є. Д., Лук'янчиков Б. Є. Визначення та система негласних слідчих (розшукових) дій. *Часопис Національного університету «Острозька академія». Серія «Право»*. 2014. № 2(10). URL: <http://lj.oa.edu.ua/articles/2014/n1/14lydsrd.pdf>.

⁴ Іщенко А. О. Підстави втручання у приватне життя при проведенні негласних слідчих (розшукових) дій. *Академічні візії*. 2022. Вип. 14. DOI: <http://dx.doi.org/10.5281/zenodo.10065799>.

⁵ Паршутін А. Б. Теоретико-правові основи втручання у приватне спілкування під час проведення негласних слідчих (розшукових) дій : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Харків, 2019. С. 113.

⁶ Сергєєва Д. Б. Правові та фактичні підстави провадження негласних слідчих (розшукових) дій. *Вісник кримінального судочинства*. 2017. № 4. С. 56–65.

слідчим суддею Вищого антикорупційного суду»¹. В ухвалі слідчого судді зазначається строк дії дозволу, який не може перевищувати двох місяців, але може бути продовжений у встановленому порядку (ст. 249 КПК України).

КПК України також передбачає можливість проведення НСРД до постановлення ухвали слідчого судді у виняткових невідкладних випадках, пов'язаних із врятуванням життя людей та запобіганням вчиненню тяжкого або особливо тяжкого злочину (ст. 250 КПК України). У такому разі прокурор зобов'язаний невідкладно після початку такої дії звернутися з відповідним клопотанням до слідчого судді. Якщо слідчий суддя відмовить у наданні дозволу, проведення НСРД негайно припиняється, а отримана інформація підлягає знищенню.

Однією з ключових проблем є відсутність у КПК України чітких критеріїв визначення «достатності підстав» для проведення НСРД, що може призводити до суб'єктивізму та потенційних зловживань. З цього питання М. А. Погорецький та І. О. Сухачова пропонують алгоритми для оцінки такої достатності, наприклад, через перевірку істинності тверджень про обізнаність особи з обставинами справи та її ідентифікацію як учасника комунікації, що дає змогу зробити висновок про можливість отримання доказів шляхом втручання². Узагальнена судова практика Касаційного кримінального суду у складі Верховного Суду також вказує на необхідність ретельної перевірки обґрунтованості клопотань про проведення НСРД. Це свідчить про нагальну потребу або в законодавчому уточненні поняття «достатності підстав», або в розробці чітких методичних рекомендацій для слідчих суддів, що забезпечило б реальний, а не формальний судовий контроль за втручанням у приватне спілкування.

КПК України передбачає низку механізмів, спрямованих на захист прав особи під час та після проведення НСРД, пов'язаних із втручанням у приватне спілкування. Одним із таких механізмів є повідомлення осіб, щодо яких проводилися НСРД. Так, у положеннях ст. 253 КПК України встановлено, що «особи, конституційні права яких були тимчасово обмежені під час проведення негласних слідчих (розшукових) дій, а також підозрюваний, його захисник мають бути письмово повідомлені прокурором або за його дорученням слідчим про таке обмеження». Таке повідомлення повинно бути здійснене протягом дванадцяти місяців з дня припинення таких дій, але не пізніше звернення до суду з обвинувальним актом. У повідомленні зазначається вид НСРД, а також подальше використання отриманих матеріалів у кримінальному провадженні або їх знищення. Ефективність цього механізму є предметом дискусій. З одного боку, повідомлення є необхідною передумовою задля реалізації особою

¹ Кримінальний процесуальний кодекс України : Закон України від 13.04.2012 // БД «Законодавство України» / ВР України № 4651-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#n2404>.

² Погорецький М. А., Сухачова І. О. Проблемні питання використання результатів негласних слідчих (розшукових) дій у кримінальному провадженні. *Вісник кримінального судочинства*. 2018. № 2. С. 27.

права на оскарження незаконних дій та рішень, а також для захисту своїх прав у подальшому провадженні. З іншого боку, встановлені строки повідомлення можуть бути досить тривалими, що потенційно ускладнює можливість своєчасного збору доказів для оскарження та може не повною мірою відповідати вимогам ЄСПЛ щодо ефективних засобів правового захисту. Наприклад, у справі «Клас та інші проти Німеччини» (*Klass and Others v. Germany*) ЄСПЛ визнає важливість повідомлення особи після припинення спостереження, однак допускає його відстрочку за певних умов, якщо це суворо необхідно для досягнення легітимної мети втручання¹. Тому важливо аналізувати, чи українська модель повідомлення забезпечує належний баланс між інтересами слідства та правом особи на інформацію та захист.

Право на оскарження дій та рішень, прийнятих під час досудового розслідування, гарантується ст. 24 КПК України, однак реалізація цього права стосовно НСРД ускладнюється їх негласним характером. До моменту повідомлення про проведені заходи особа, як правило, не знає про них і, відповідно, не може їх оскаржити. Ефективність оскарження після повідомлення залежить від повноти наданої інформації та доступу до матеріалів, що стали підставою для проведення НСРД.

Важливою гарантією від незаконного втручання є нормативні приписи статей 86, 87 КПК України, де встановлено, що «доказ визнається допустимим, якщо він отриманий у порядку, встановленому цим Кодексом, а докази, отримані внаслідок істотного порушення прав та свобод людини, є недопустимими». З цього питання практика Верховного Суду містить численні приклади визнання недопустимими доказів, отриманих у результаті проведення НСРД з порушенням встановленої процедури, зокрема без належного дозволу слідчого судді, з порушенням правил фіксації або відкриття матеріалів стороні захисту.

Окремою правовою гарантією є заборона провокації злочину з боку правоохоронних органів. Якщо НСРД проводяться з активним спонуканням особи до вчинення протиправних дій, які вона б не вчинила за відсутності такого спонукання, то отримані в результаті докази визнаються недопустимими, а дії правоохоронців можуть розцінюватися як провокація². ЄСПЛ у своїх рішеннях (наприклад, у справі «Раманаускас проти Литви» (*Ramanauskas v. Lithuania*)) наголошує на неприпустимості використання доказів, отриманих шляхом підбурювання з боку поліції³. Основне порушення, встановлене ЄСПЛ у цій справі, стосується провокації на вчинення злочину з боку державних органів. Суд чітко зазначив, що дії працівників антикорупційної поліції, які схилили заявника до отримання

¹ Рішення Європейського суду з прав людини у справі «Клас та інші проти Німеччини» (*Klass and Others v. Germany*) : від 06.09.1978 // HUDOC : сайт. URL: <http://hudoc.echr.coe.int/eng/?i=001-57510>.

² Сергєєва Д. Б. Напрями використання результатів негласних слідчих (розшукових) дій у кримінальному процесуальному доказуванні. *Вісник кримінального судочинства*. 2018. № 2. С. 84. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/rus#%7B%22itemid%22:%5B%22001-126069%22%5D%7D>

³ Рішення Європейського суду з прав людини у справі «Раманаускас проти Литви» (*Ramanauskas v. Lithuania*) : від 05.02.2008 // HUDOC : сайт. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/rus/?i=001-126069>.

хабара, виходили за межі звичайного розслідування.

Отже, хоча КПК України і передбачає певні механізми захисту прав особи під час втручання у приватне спілкування, їх ефективність на практиці залежить від багатьох чинників, зокрема чіткість законодавчих норм, сумлінність правозастосовних органів та дієвість судового контролю.

Висновки. Здійснене дослідження проблем забезпечення прав і законних інтересів особи під час проведення негласних слідчих (розшукових) дій, пов'язаних із втручанням у приватне спілкування, дає змогу зробити низку важливих висновків.

По-перше, проведення таких процесуальних дій є необхідним інструментом ефективної протидії зі складною та латентною злочинністю в Україні. Однак їх застосування неминуче пов'язане з істотним обмеженням фундаментального права людини на приватність, що вимагає встановлення чітких правових меж та надійних гарантій від зловживань.

По-друге, практика ЄСПЛ встановлює високі стандарти щодо законності, необхідності та пропорційності будь-якого втручання у приватне життя, а також щодо наявності ефективних гарантій проти свавілля. Ці стандарти вимагають, щоб національне законодавство було доступним, передбачуваним, чітко визначало обсяг повноважень державних органів та передбачало дієві механізми контролю (передусім судового) та оскарження. Порівняльний аналіз свідчить, що українське законодавство та практика не повною мірою відповідають цим стандартам, що створює ризики порушення ст. 8 ЄКПЛ. Вважаємо, що досягнення належного балансу між потребами ефективного розслідування та захистом прав людини є постійним процесом, який вимагає уваги законодавця, науковців та практиків. Подальші наукові дослідження можуть бути спрямовані на розробку більш детальних механізмів реалізації запропонованих змін, аналіз ефективності нових технологій спостереження та їх впливу на приватність, а також на вивчення зарубіжного досвіду правового регулювання НСРД.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Інструкція про організацію проведення негласних слідчих (розшукових) дій та використання їх результатів у кримінальному провадженні : затв. наказом Ген. прокуратури України, МВС України, Служби безпеки України, Держ. прикордон. служби України, М-ва фінансів України, М-ва юстиції України 16.11.2012 № 114/1042/516/1199/936/1687/5 // База даних (БД) «Законодавство України» / Верховна Рада (ВР) України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0114900-12#Text>.

2. Іщенко А. О. Підстави втручання у приватне життя при проведенні негласних слідчих (розшукових) дій. *Академічні візії*. 2022. Вип. 14. DOI: <http://dx.doi.org/10.5281/zenodo.10065799>.

3. Коваль А. А. Теоретичні основи забезпечення прав людини під час проведення негласних слідчих (розшукових) дій. *Вчені записки ТНУ імені*

В. І. Вернадського. Серія: юридичні науки. 2020. Т. 31 (70). Ч. 3. № 2. С. 94–98. DOI: <https://doi.org/10.32838/2707-0581/2020.2-3/15>.

4. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод від 04.11.1950 : ратиф. Законом України від 17.07.1997 № 475/97-ВР. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004#Text.

5. Конституція України : Закон України від 28.06.1996 № 254к/96-ВР // БД «Законодавство України» / ВР України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text>.

6. Кримінальний процесуальний кодекс України : Закон України від 13.04.2012 № 4651-VI // БД «Законодавство України» / ВР України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#n2404>.

7. Л'янчиков Є. Д., Лук'янчиков Б. Є. Визначення та система негласних слідчих (розшукових) дій. *Часопис Національного університету «Острозька академія»*. Серія «Право». 2014. № 1 (9). URL: <https://lj.oa.edu.ua/articles/2014/n1/14lydsrd.pdf>.

8. Міжнародний пакт про громадянські і політичні права : Міжнародний документ. Пакт від 16.12.1966 // БД «Законодавство України» / ВР України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_043#Text.

9. Паршутін А. Б. Теоретико-правові основи втручання у приватне спілкування під час проведення негласних слідчих (розшукових) дій : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Харків, 2019. 224 с.

10. Писарчук Р. В. Теоретико-правовий аналіз поняття «втручання у приватне спілкування». *Юридичний бюлетень*. 2018. Вип. 8. С. 392–399.

11. Погорецький М. А., Сухачова І. О. Проблемні питання використання результатів негласних слідчих (розшукових) дій у кримінальному провадженні. *Вісник кримінального судочинства*. 2018. № 2. С. 25–33.

12. Про внесення змін до Кримінального процесуального кодексу України та Закону України «Про електронні комунікації» щодо підвищення ефективності досудового розслідування «за гарячими слідами» та протидії кібератакам : Закон України від 15.03.2022 № 2137-IX // БД «Законодавство України» / ВР України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2137-20#Text>.

13. Рішення Європейського суду з прав людини у справі «Класс та інші проти Німеччини» (Klass and Others v. Germany) : від 06.09.1978 // HUDOC : сайт. URL: <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-57510>.

14. Рішення Європейського суду з прав людини у справі «Раманаускас проти Литви» (Ramanauskas v. Lithuania) : від 05.02.2008 // HUDOC : сайт. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/rus?i=001-126069>.

15. Сергєєва Д. Б. Напрями використання результатів негласних слідчих (розшукових) дій у кримінальному процесуальному доказуванні. *Вісник кримінального судочинства*. 2018. № 2. С. 81–91.

16. Сергєєва Д. Б. Правові та фактичні підстави провадження негласних слідчих (розшукових) дій. *Вісник кримінального судочинства*. 2017. № 4. С. 56–65.

Стаття надійшла до редакції 07.10.2023

Serhii M. DANYLO,
PhD in Law

**ENSURING THE RIGHTS AND LEGITIMATE INTERESTS OF INDIVIDUALS
DURING COVERT INVESTIGATIVE ACTIVITIES INVOLVING INTERFERENCE
WITH PRIVATE COMMUNICATIONS**

This article addresses the importance of effectively combating serious and particularly serious crimes while safeguarding the fundamental right to privacy. It also discusses Ukraine's commitment to aligning its national legislation and law enforcement practices with European standards, as outlined in Article 8 of the Convention for the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms. The right to private communication is guaranteed by the Constitution of Ukraine and international treaties. Restricting this right during covert investigative activities is only possible on legal grounds and for legitimate purposes. The protection of human rights during these activities is considered a comprehensive system of procedures and rules aimed at minimizing interference and preventing abuse by pre-trial investigation authorities.

Keywords: *covert investigative activities, interference in private communications, human rights and freedoms, European Court of Human Rights, guarantees of individual rights, admissibility of evidence.*